

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 06 | pp. 207-213 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

XUSUSIY TIJORAT BANKLARIDA RESURLAR MANBALARI VA ULARNING HAJMINI OSHIRISHNING ISTIQBOLLARI

Ibragimov Xamidbek Jumaniyazovich
TDIU, mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada xususiy tijorat banklarining resurslar bazasini shakllantirish va mustahkamlash masalalari ilmiy asosda yoritilgan. Banklarning barqaror faoliyati, kredit-investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish hamda iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirishda uzoq muddatli resurslarning ahamiyati tahlil qilinadi. Uzoq muddatli depozitlar, obligatsiyalar emissiyasi, xalqaro moliya institutlari kreditlari, davlat kafolatli mablag'lari va bank kapitali asosiy manbalar sifatida ko'rsatib o'tiladi. Resurs bazasini mustahkamlashning makroiqtisodiy va mikroiqtisodiy ta'sirlari, jumladan, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish, inflyatsiyani pasaytirish hamda banklarning likvidligini oshirish kabi jihatlar alohida tahlil qilingan. Global moliya bozorida yuz berayotgan o'zgarishlar va raqamli iqtisodiyot sharoitida resurslarni diversifikatsiya qilishning zaruriyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, uzoq muddatli resurslar, resurs bazasi, moliyaviy barqarorlik, kredit-investitsiya faoliyati, makroiqtisodiy barqarorlik, mikroiqtisodiy samaradorlik, moliya bozori, diversifikatsiya, raqamli iqtisodiyot.

Аннотация: В статье научно обоснованы вопросы формирования и укрепления базы долгосрочных ресурсов коммерческих банков. Рассмотрено значение долгосрочных источников в обеспечении устойчивой деятельности банков, расширении их кредитно-инвестиционных возможностей и финансировании реального сектора экономики. Основные источники долгосрочных ресурсов определены как срочные депозиты, эмиссия облигаций, кредиты международных финансовых институтов, государственные гарантированные средства и банковский капитал. Особое внимание уделено макроэкономическим и микроэкономическим эффектам укрепления ресурсной базы: обеспечение экономической стабильности, создание новых рабочих мест, снижение инфляции и повышение ликвидности банков. Подчеркивается необходимость диверсификации ресурсов в условиях глобальных изменений на финансовом рынке и цифровой экономики.

Ключевые слова: коммерческие банки, долгосрочные ресурсы, ресурсная база, финансовая стабильность, кредитно-инвестиционная деятельность, макроэкономическая устойчивость, микроэкономическая эффективность, финансовый рынок, диверсификация, цифровая экономика.

Abstract: The article provides a scientific analysis of the formation and strengthening of long-term resource bases in commercial banks. The importance of long-term sources in ensuring banking stability, expanding credit and investment opportunities, and financing the real sector of

the economy is examined. The main sources of long-term resources include term deposits, bond issuance, loans from international financial institutions, government-guaranteed funds, and bank capital. The study highlights the macroeconomic and microeconomic effects of strengthening the resource base, such as ensuring economic stability, creating new jobs, reducing inflation, and increasing bank liquidity. Furthermore, the necessity of diversifying resources under the conditions of global financial market changes and the digital economy is substantiated.

Keywords: *commercial banks, long-term resources, resource base, financial stability, credit and investment activity, macroeconomic stability, microeconomic efficiency, financial market, diversification, digital economy.*

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklarining barqaror faoliyat yuritishi mamlakat iqtisodiy rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xususan, moliya bozoridagi globallashuv jarayonlari, kapital oqimlarining erkinlashuvi va yangi moliyaviy vositalarning keng qo'llanilishi sharoitida banklar faoliyati uchun uzoq muddatli resurslar bazasini shakllantirish strategik ahamiyat kasb etmoqda. Chunki aynan uzoq muddatli resurslar banklarning kredit-investitsiya faoliyatini kengaytirish, iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirish hamda aholiga ko'rsatilayotgan moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishda tayanch manba bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan moliya-bank tizimini isloh qilishga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar tijorat banklari resurs bazasini mustahkamlash, ularning barqarorligini ta'minlash va xalqaro moliya bozoridagi o'zgarishlarga moslashuvchanligini kuchaytirishga yo'naltirilgan. Shu bilan birga, milliy iqtisodiyot sharoitida uzoq muddatli resurslarni shakllantirishda qator muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, arzon va uzoq muddatli moliyaviy mablag'larning yetarli darajada mavjud emasligi, tijorat banklari o'rtasida raqobatning yetarli shakllanmagani, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikning sustligi ushbu sohada dolzarb masalalar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur holat iqtisodiyotni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan barqaror moliyalashtirish manbalarini izlab topish va ularni samarali boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, tijorat banklarining uzoq muddatli resurslar bazasini shakllantirish va mustahkamlash masalalarini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir.

Ushbu maqolaning maqsadi tijorat banklari uzoq muddatli resurslar bazasining ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning shakllanish manbalarini aniqlash hamda iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rsatib berishdan iboratdir. Tadqiqot jarayonida uzoq muddatli resurslarning bank faoliyatiga makro va mikroiqtisodiy ta'siri o'rganiladi, shuningdek, global moliya bozoridagi tendensiyalar va raqamli iqtisodiyot sharoitida resurslarni diversifikatsiya qilishning zarurligi asoslanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Diamond va Dybvig (1983) o'zining mashhur "Banking and Liquidity Creation" asarida banklarning uzoq muddatli resurslar bazasi ularning likvidlikni ta'minlash va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashdagi hal qiluvchi omil ekanligini ta'kidlaydi [1]. Ularning nazariyasiga ko'ra, uzoq muddatli depozitlar bank tizimi uchun barqaror

kreditlashni ta'minlab, iqtisodiy inqiroz davrida moliya bozorlaridagi notinchlikni yumshatadi.

Stiglitz (1994) bank resurslarining sifat tarkibini o'rgangan holda, uzoq muddatli moliyaviy manbalarni shakllantirish iqtisodiyotning real sektorini qo'llab-quvvatlashda alohida ahamiyat kasb etishini ko'rsatib o'tadi [2]. Unga ko'ra, qisqa muddatli resurslarga tayanish iqtisodiyotda moliyaviy beqarorlik xavfini kuchaytiradi, shuning uchun uzoq muddatli obligatsiyalar va xalqaro moliya institutlari kreditlari bank barqarorligi uchun zaruriy vositalardan biridir.

Mishkinning (2001) "The Economics of Money, Banking, and Financial Markets" asarida ta'kidlanishicha, banklarning uzoq muddatli resurslar bazasi nafaqat kreditlash imkoniyatlarini kengaytiradi, balki moliyaviy bozorlarning institutsional rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi[3]. Unga ko'ra, uzoq muddatli depozitlar va kapital bozoridan jalb etilgan mablag'lar banklarning raqobatbardoshligini oshiradi va ularning foiz siyosatini barqarorlashtiradi.

Ushbu olimlar bank tizimi barqarorligi bo'yicha tadqiqotlarida uzoq muddatli resurslar bazasini kuchaytirish mamlakatlarning moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy o'sishi o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlashini ko'rsatadi. Ularning fikricha, uzoq muddatli resurslar bazasiga ega bo'lgan banklar iqtisodiy inqirozlarni yengib o'tishda samaraliroq faoliyat yuritadi.

Mahalliy tadqiqotchi D.Sultanmuratovning (2025) dissertatsiyasida O'zbekiston tijorat banklarining resurs bazasini mustahkamlash masalalari keng tahlil qilingan[4]. Olimning fikricha, milliy bank tizimida uzoq muddatli resurslarni shakllantirish jarayonida davlat kafolatlari, milliy obligatsiyalar bozori va pensiya jamg'armalarining mablag'lari muhim manbalar sifatida qaralishi lozim.

Sh.Saipnazarovning (2025) monografiyasida bank resurslari likvidligini oshirish masalalari o'rganilgan bo'lib, olim uzoq muddatli resurslarni jalb qilish banklarning risklarni diversifikatsiya qilish imkoniyatini kengaytirishini ta'kidlaydi[5]. Unga ko'ra, xalqaro amaliyot asosida uzoq muddatli resurslar bazasini mustahkamlash O'zbekistonda bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda strategik omil hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda tijorat banklarining uzoq muddatli resurslar bazasini shakllantirish jarayonlari o'rganildi. Unda: uzoq muddatli resurslarning nazariy asoslari; ularning shakllanish manbalari (depozitlar, obligatsiyalar, xalqaro kreditlar, davlat kafolatlari, bank kapitali); makro va mikroiqtisodiy ta'siri; xalqaro tajribalar bilan qiyosiy tahlil; milliy bank amaliyotidagi muammolar va ularning yechimlari ko'rib chiqildi.

Tahlil va natijalar

Tijorat banklarining barqaror faoliyat yuritishi va ularning kredit-investitsiya imkoniyatlarini kengaytirishda uzoq muddatli resurslar alohida o'rin tutadi. Mazkur resurslar, avvalo, banklarning strategik rivojlanish dasturlarini moliyalashtirish, iqtisodiyotning real sektorida yirik loyihalarni qo'llab-quvvatlash hamda aholiga ko'rsatilayotgan moliyaviy xizmatlar sifatini oshirish uchun muhim manba sifatida namoyon bo'ladi. Uzoq muddatli resurslarning shakllanishi turli xil manbalar hisobidan amalga oshiriladi, jumladan, uzoq muddatli depozitlar, obligatsiyalar emissiyasi, xalqaro

moliya institutlari kreditlari, davlat kafolatli resurslari hamda banklarning ichki kapitali shular jumlasidandir.

Bugungi global moliya bozorida kuzatilayotgan o'zgarishlar, kapital oqimlari hajmining ortishi va moliyaviy vositalar xilma-xilligining kengayishi tijorat banklari uchun resurslarni diversifikatsiya qilish zaruratini yanada oshirmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston sharoitida uzoq muddatli resurslarni jalb qilishda milliy iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari, bank tizimining rivojlanish bosqichi va davlat tomonidan qabul qilinayotgan islohotlar muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shunday ekan, banklar uchun uzoq muddatli resurslar manbalarini aniqlash va ularning samarali shakllanish mexanizmlarini ishlab chiqish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Tijorat banklari uzoq muddatli resurslarni mustahkamlashdan ko'zlangan maqsad iqtisodiyotdagi vaqtinchalik bo'sh pul mablag'larini banklarning muddatli depozitlariga jalb qilish, shuningdek, davlat va nodavlat pensiya va investitsiya fondlari hamda sug'urta kompaniyalar mablag'larini tegishli shartlar asosida jalb etish hisobiga shakllantirish orqali ushbu mablag'larni iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirishga yo'naltirishdan iboratdir.

Jahon iqtisodiyotining tobora globallasuvi va moliyaviy institutlar o'rtasida raqobatning kuchayishi jamiyatdagi mavjud moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishning zarurligini keltirib chiqarmoqda. Tijorat banklari ixtiyorida uzoq muddatli moliyaviy resurslarning yetishmasligi iqtisodiy jihatdan rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatish bilan birga, turli darajadagi ijtimoiy va iqtisodiy risklarni kelib chiqishiga olib keladi.

Shu nuqtai nazardan, raqamli iqtisodiyot sharoitida mamlakatda uzoq muddatli moliyaviy resurslarni shakllantirmasdan turib, iqtisodiy muvaffaqiyatga erishib bo'lmashligini alohida ta'kidlamochimiz. Madomiki shunday ekan, tijorat banklari uzoq muddatli resurslarni shakllantirishning zamonaviy vositalarini amaliyotga tatbiq etilishi ularning faoliyatini samarali tashkil etish imkoniyatini beradi. Ammo, keyingi yillarda bu sohada hal etilishi lozim bo'lgan qator dolzarb masalalar vujudga kelmoqda. Buning asosiy sababi, bizning nazarimizda, xalqaro va mahalliy banklar amaliyotida tijorat banklari uzoq muddatli resurslarini mustahkamlash masalasi yuzasidan tegishli tadqiqot va tahlil ishlarini amalga oshirilmagani hisoblanadi. Bunga qator ob'ektiv va sub'ektiv sabablar mavjud bo'lib, bizning nazarimizda, ularning asosiylari quyidagilar hisoblanadi:

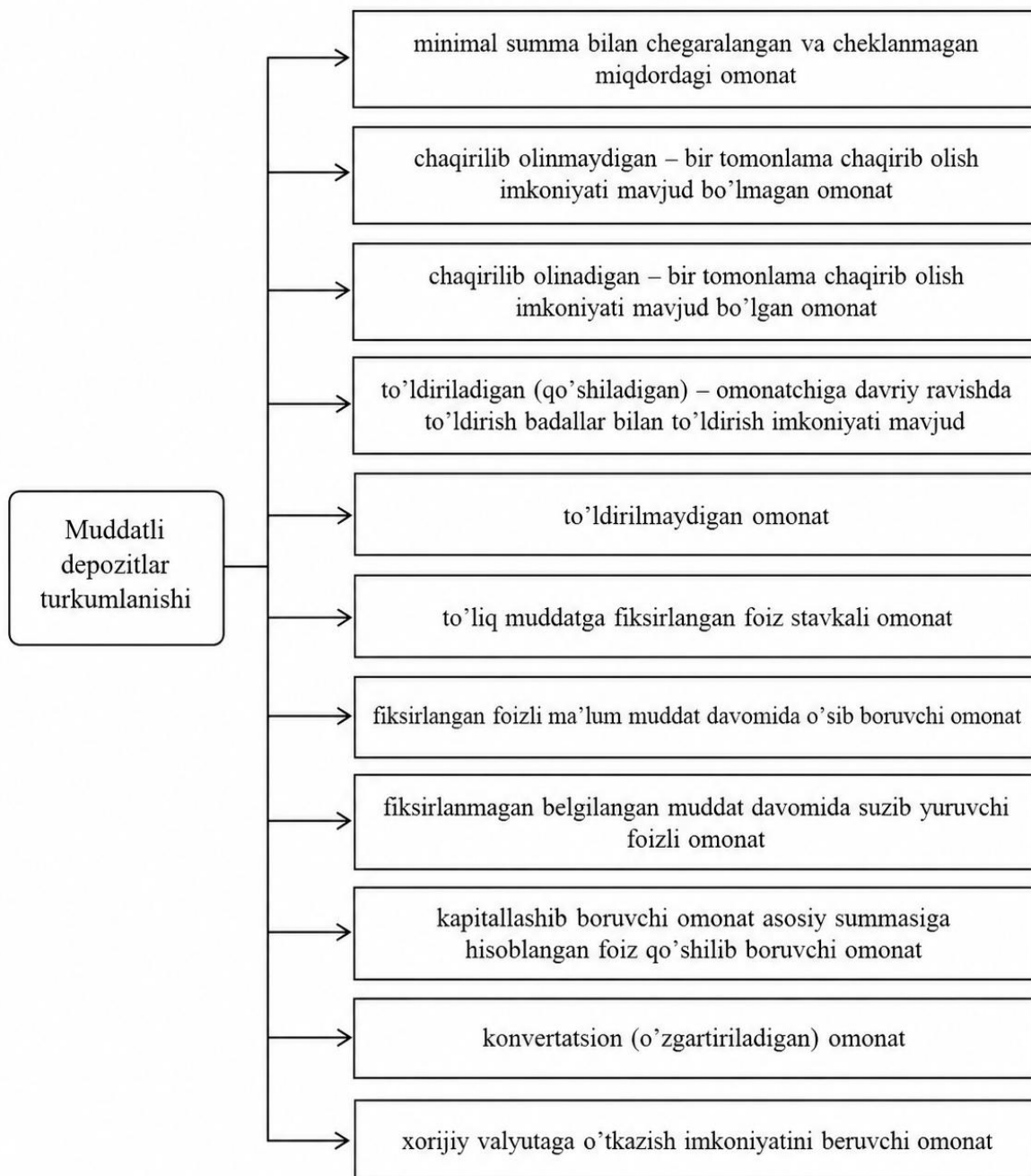
- yaqin-yaqingacha banklar uchun uzoq muddatli resurslarni jalb qilishda muammolar bo'lmaganligi, shu bilan birga, jamiyatda arzon va uzoq muddatli moliyaviy mablag'lar yetarli darajada mavjud bo'lganligi;

- tijorat banklari o'rtasida uzoq muddatli va arzon mablag'larni jalb qilish bo'yicha raqobatning yetarli darajada rivojlanmaganligi;

- iqtisodiyotning real sektorini uzoq muddatli mablag'larga bo'lgan talabining boshqa manbalar hisobidan qondirish imkoniyatlarining mavjudligi kabilar shular jumlasidan hisoblanadi.

Shu bilan birga, muddatli depozitga jalb qilingan mablag'lar tijorat banklariga barqaror kredit resurslari bazasini yaratish va barqaror foyda olish uchun xizmat qilgan, bularning barchasi tijorat banklariga uzoq muddatli resurslar bazasini shakllantirish bo'yicha kuchli ehtiyojni keltirib chiqarmas edi.

Xalqaro bank amaliyotida asosan moliyaviy-iqtisodiy inqirozlardan keyin muddati jihatidan uzoq muddatli moliyaviy mablag'larga kuchli ehtiyoj paydo bo'ladi. Xususan, 1970-yillarga kelib bank likvidligini ta'minlashda va ularning foydasini oshirishda juda katta muammolar vujudga kela boshladi, bu jarayonni banklarning aktivlarini samarali boshqarish yoki samarali maqsadlarga joylashtirish orqali iloji bo'lmay qoldi. Bularning barchasi tijorat banklarida uzoq muddatli resurslar bazasini kengaytirish zaruriyatini keltirib chiqardi. Tijorat banklarida uzoq muddatli resurslar bazasini mustahkamlashning zarurligini belgilovchi omillar quyidagi chizmada keltirilgan.

1-rasm. Tijorat banklari uzoq muddatli resurslari zarurligini belgilovchi omillar [6]

1-rasm ma'lumotlaridan bilishimiz mumkinki, tijorat banklari uchun resurs bazasini mustahkamlash masalasi nafaqat ularning ichki faoliyati, balki butun iqtisodiyotning barqarorligi va rivojlanishi uchun ham alohida ahamiyatga ega. Ushbu jarayonning ta'siri ikki asosiy darajada - **makroiqtisodiy** va **mikroiqtisodiy** kesimlarda ko'rinadi.

Birinchidan, banklarning mustahkam resurs bazasi **milliy iqtisodiyotning umumiy barqarorligini ta'minlaydi**. Bu shundan dalolat beradiki, uzoq muddatli va barqaror moliyaviy manbalarga ega bo'lgan banklar iqtisodiyotning real sektorini izchil moliyalashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ikkinchidan, **inflyatsiya va ishsizlik darajasini pasaytirish** kabi muhim ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni amalga oshirishda banklarning resurs salohiyati katta rol o'ynaydi. Banklar tomonidan ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va infratuzilma loyihalariga ajratiladigan moliyaviy resurslar yangi ish o'rinlari yaratadi, ishlab chiqarish hajmining oshishiga turtki beradi, bu esa o'z navbatida inflyatsion bosimni kamaytiradi.

Uchinchidan, bu jarayon **aholining ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini yaxshilashga** xizmat qiladi. Barqaror kreditlash imkoniyatlari orqali aholining turmush darajasi, daromad manbalari va moliyaviy barqarorligi mustahkamlanadi.

Mikroiqtisodiy ko'lamda resurs bazasining mustahkamlanishi, avvalo, **banklarning to'lov qobiliyati va likvidligini oshiradi**. Ya'ni, banklar o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish va mijozlarning mablag'larini qaytarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuningdek, resurslarning yetariligi **kredit berish imkoniyatlarini kengaytiradi**, bu esa korxonalar va tadbirkorlik sub'ektlarining moliyaviy ta'minotini yaxshilaydi. Natijada, bank tizimi iqtisodiyotda investitsion faolligni qo'llab-quvvatlovchi asosiy institut sifatida o'z rolini yanada kuchaytiradi. Nihoyat, resurs bazasining mustahkamlanishi **bank risklarini pasaytirishga olib keladi**. Sababi, diversifikatsiyalangan va uzoq muddatli resurslarga ega bo'lgan banklar turli iqtisodiy inqirozlar, foiz stavkalaridagi tebranishlar yoki valyuta risklariga nisbatan ancha chidamli bo'ladi.

O'zbekistonda bozor mexanizmlarining joriy etilishi natijasida bank resurslarini jalb qilishni markazdan rejalashtirish sharoitida qo'llanilgan rejali usullar amalda o'zining ahamiyatini yo'qotdi. Natijada, tijorat banklarida moliyaviy jihatdan barqaror va arzon resurs bazasini shakllantirish masalasi asosiy vazifalardan biri bo'lib qoldi.

Tijorat banklari uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlashda moslashuvchanlikni hisobga olish asosida iqtisodiy munosabatlar jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan o'zgarishlarga ko'nikma hosil qilishi kabi masalalari inobatga olinadi. Ushbu o'zgarishlarga tez moslashishi orqali bank uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlash va daromadlarning barqarorligini saqlab qolishga erishishi muhim omil hisoblanadi.

Tijorat banklari uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlashda guruhlashni asosiy jihati, bankning ma'lum tarmoq va yo'nalish orqali resurslarga bo'lgan ehtiyojini ta'minlash bilan izohlanadi. Ushbu vazifa mijozlarning toifalarga bo'linishi, bank xizmatlariga bo'lgan talabni qondirish masalalarini e'tiborga oladi.

Shu bilan birga, banklarning uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlashda mamlakatning makroiqtisodiy barqarorligi, respublika Markaziy bankining monetar siyosati, inflyatsiya va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta'sir qiladi. Shuning uchun

banklarning uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlashda yuqorida ta'kidlab o'tilgan omillarni hisobga olinishi va tahlil qilinishi resurslarni shakllantirish samaradorligini ortishiga xizmat qiladi.

Mamlakatimizda bozor munosabatlarning shakllanishi natijasida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning ham iqtisodiy munosabatlarga bo'lgan qarashlari o'zgardi. Ya'ni, iqtisodiy munosabatlar tizimida xarakterlanayotgan asosiy xo'jalik sub'ektlarining maqsadi foyda olishga qaratilgan. Shuni hisobga olib, banklarning uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlashda ushbu manfaatdorlikni hisobga olinmasligining mumkin emasligi yoki e'tibordan chetda qolmasligi isbot talab qilmaydigan aksiomadir. Shuning uchun banklar uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlashni tashkil etishda uning tijorat asosida taqsimot va qayta taqsimoti alohida ahamiyatga ega bo'lib, u amalga oshirilgan barcha jarayonlarning natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

E'tiborlisi shundaki, banklar uzoq muddatli resurs bazasini mustahkamlashning tijorat asosida tashkil etish uning aktiv operatsiyalari sifatiga bevosita bog'liq bo'lib, ushbu operatsiyalar orqali banklar o'z daromadlarini shakllantiradi va taqsimotni amalga oshiradi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari faoliyatida uzoq muddatli resurslar bazasini shakllantirish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Uzoq muddatli manbalar banklarning kredit-investitsiya imkoniyatlarini kengaytiradi, iqtisodiyotning real sektorini moliyalashtirishni jadallashtiradi hamda bank tizimining likvidligi va moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, rivojlangan davlatlarda uzoq muddatli resurslarni diversifikatsiya qilish amaliyoti keng qo'llanilmoqda, O'zbekistonda esa bu yo'nalishda hali to'liq imkoniyatlar ishga solinmagan. Shu sababli uzoq muddatli resurslar bazasini mustahkamlash banklar uchun strategik ustuvor vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Diamond, D. W., & Dybvig, P. H. (1983). *Bank runs, deposit insurance, and liquidity*. Journal of Political Economy, 91(3), 401–419.
2. Stiglitz, J. E. (1994). *The role of the state in financial markets*. In M. Bruno & B. Pleskovic (Eds.), Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1993. Washington, DC: World Bank. -pp. 19–52.
3. Mishkin, F. S. (2001). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (6th ed.). Boston: Addison-Wesley.
4. Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2008). *Finance, financial sector policies, and long-run growth*. Policy Research Working Paper No. 4469. Washington, DC: World Bank.
5. Sultanmuratova D. Sh (2025). *Tijorat banklarida resurs bazasi va uni mustahkamlashni takomillashtirish*. -Toshkent: TDIU, PhD dissertatsiyasi avtoreferati. -16-b.
6. Saipnazarov Sh.Sh (2023). *Moliyaviy injiniring metodologiyasini takomillashtirish*. -Toshkent: TDIU, 145-150-b.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

